

PROFESOR DR HAB. HELENA TRZCIŃSKA-TACIK (1936–2020) – BOTANIK Z PASJĄ

Profesor dr hab. Helena Trzcńska-Tacik (1936–2020) była wieloletnim pracownikiem Instytutu Botaniki Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. Jako botanik zajmowała się roślinnością synantropijną i ekologią roślin, ale też była osobą niezwykle życzliwą, o wielkim sercu i otwartym umyśle, przyjacielem młodzieży.

Helena Trzcńska-Tacik (z d. Trzcńska [Prandota-Trzcńska na Trzcinnie h. Rawicz]) – urodziła się 24 października 1936 r. w Poznaniu. Jej ojcem był Juliusz Trzcński, uznany działacz społeczny, minister w rządach W. Witosa i A. Ponikowskiego i poseł na Sejm Ustawodawczy II RP, matką Antonina z d. Kur-

Ryc. 1. Prof. dr hab. Helena Trzcńska-Tacik na zajęciach terenowych ze studentami w Gorcach, z nieodłączną teczką botaniczną, 1985 r., fot. M. Władyka.

natowska. Ojciec został rozstrzelany przez okupantów tuż po wybuchu II wojny światowej, 13 października 1939 r. Po przesiedleniu z matką w Lubelskie

i późniejszej przeprowadzce do Krakowa edukację na poziomie podstawowym i średnim odbyła już w Krakowie. W latach 1954-1959 studiowała biologię na Wydziale Biologii i Nauk o Ziemi Uniwersytetu Jagiellońskiego. Swoje zainteresowania botaniczne rozwinęła realizując pracę magisterską z zakresu embriologii górskiej trawy *Poa laxa* pod kierunkiem wybitnego specjalisty w dziedzinie cytologii i embriologii roślin, prof. dr Marii Skalińskiej. Bepośrednio po studiach została zatrudniona w Instytucie Botaniki Polskiej Akademii Nauk w Krakowie, w Pracowni Geografii Roślin kierowanej przez prof. dr Jana Kornasia. W roku 1965 rozpoczęła pracę na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie w Katedrze Systematyki i Geografii Roślin (po reformie organizacyjnej UJ w 1970 r. Zakład Taksonomii Roślin i Fitogeografii w Instytucie Botaniki). Po utworzeniu Zakładu Ekologii Roślin w IB UJ w 1973 r. została włączona w tę jednostkę i pracowała tu do osiągnięcia emerytury w 2007 roku. Kariera naukowa prof. Heleny Trzcńskiej-Tacik była związana z Uniwersytetem Jagiellońskim: w 1965 r. uzyskała stopień naukowy doktora nauk przyrodniczych na Wydziale Biologii i Nauk o Ziemi UJ, stopień naukowy doktora habilitowanego nauk przyrodniczych w zakresie botaniki otrzymała w 1980 r. na Wydziale Biologii i Nauk o Ziemi UJ, tytuł naukowy profesora otrzymała w 1996 r. Opublikowała ponad 90 prac naukowych z zakresu taksonomii, fitogeografii, ekologii roślin i fitosocjologii. Jej zainteresowania badawcze obejmowały szczególnie florę i roślinność synantropijną, związaną z działalnością człowieka, mechanizmy przemian i ich dynamikę.

Rozprawa doktorska zatytułowana „Flora i roślinność zwałów Krakowskich Zakładów Sodowych” (1966, *Fragmenta Floristica et Geobotanica*, 12, 3) była jedną z pierwszych w Polsce i jedną z nielicznych w Europie, która opisywała procesy naturalnej

sukcesji roślinnej na terenie przemysłowym. Obserwacje różnych typów sukcesji roślinnej zależnych od charakteru podłoża pozwoliły na wskazanie praktycznych kierunków postępowania w zakresie rekultywacji przekształconych siedlisk. Praca została nagrodzona indywidualną nagrodą Ministra Oświaty i Szkolnictwa Wyższego w 1967 r. Doniosła była także jej rozprawa habilitacyjna zatytułowana „Flora synantropijna Krakowa” (1979, Rozprawy habilitacyjne UJ nr 32, Kraków). Ta obszerna mo-

Ryc. 2. Prof. dr hab. Helena Trzcińska-Tacik na uroczystości w Instytucie Botaniki UJ z okazji przejścia na emeryturę, 2007 r., fot. M. Matyjaszkiewicz.

nografia opisywała florę miasta w ujęciu ekologicznym i historycznym. Jej przygotowanie wymagało krytycznej rewizji systematycznej wielu rodzajów i gatunków obcych dla flory polskiej, co w pracy zostało uwzględnione. Sposób opisu zaprezentowany w rozprawie był później naśladowany przez innych badaczy. Autorka wprowadziła tu nowe kategorie w klasyfikacji historyczno-geograficznej dotyczące flory synantropijnej: podział antropofitów na diafity i metafity, wprowadzenie pojęcia apofitów właściwych i efemerycznych. Zaproponowany przez nią podział został włączony do podręczników i jest powszechnie stosowany. Z zainteresowaniem międzynarodowym spotkały się prace zawierające analizę i charakterystykę historycznej roślinności miasta, odtworzonej na podstawie szczątków roślin znalezionych w wykopaliskach archeologicznych przy współpracy archeobotaników (m.in. 1982, *Memorabilia Zoologica* 37; 1992, *Veröffentlichungen des Geobotanischen Institutes der ETH* 107).

Prof. H. Trzcińska-Tacik jest autorką monograficznych opracowań rodzajów synantropijnych w wielotomowym dziele „Flora Polska”: *Bidens*, *Chenopodium*, *Rudbeckia*, *Sonchus*, *Veronica* (lata

wydań kolejnych tomów: 1963, 1971, 1972, 1992). Krytyczne opracowanie tych rodzajów w zasięgu europejskim, a także współpraca międzynarodowa, pozwoliły na wykonanie i korektę map rozmieszczenia poszczególnych gatunków w dziele „Atlas Florae Europaeae” t. 4 i 5 (1979, 1980). Jako specjalistka od tych synantropijnych rodzajów z chęcią dokonywała rewizji zbiorów zielnikowych badaczy z Polski i krajów ościennych. W trakcie swojej pracy badawczej odkryła i opisała nowe gatunki synantropijne we florze Polski: *Melilotus indicus*, *M. wolgicus*, *Camelina rumelica*, *Panicum capillare*. Prace dotyczące wymienionych gatunków, jak również prace nad wędrownkami i rozmieszczeniem innych gatunków synantropijnych, doprowadziły do ważnego w nauce stwierdzenia dynamicznego charakteru zasięgów taksonów roślin.

Bardzo ważną rolę w pracy naukowej prof. H. Trzcińskiej-Tacik zajmowały badania nad florą i zbiorowiskami roślinnymi chwastów polnych. Rozpoczęła je w latach 1971–1975 i wiązały się z udziałem w pracach zespołu kierowanego przez prof. J. Rolę z IUNG w Puławach, a po habilitacji stanowiły główny trzon jej zainteresowań naukowych. Prace poświęcone zagadnieniom uwarunkowań występowania i dynamiki zbiorowisk chwastów polnych opierały się na wieloletnich powtarzanych badaniach. Wskazały one na zjawisko wyginięcia części gatunków (*Camelina alyssum*), ustępowania innych (np. *Agrostemma githago*), rozprzestrzeniania gatunków obcego pochodzenia (*Avena fatua*, *Alopecurus myosuroides*, *Galinsoga ciliata*) oraz zachodzenia procesu zmniejszania różnorodności zbiorowisk chwastów polnych. To ostatnie zagadnienie, nasilone w ostatnich dekadach, było realizowane poprzez powtarzane badania na Wyżynie Małopolskiej oraz w szerzej zakrojonych badaniach nad wpływem budowy Zbiornika Dobczyckiego na zbiorowiska roślinne na Pogórzu Karpackim. Jako jedną z ważniejszych swoich prac wskazywała pracę dotyczącą przemian zbiorowisk polnych w latach 1947–1988 (1991, *Veröffentlichungen des Geobotanischen Institutes der ETH, Stiftung Rübél, Zürich*, 106).

Prof. Helena Trzcińska-Tacik interesowała się także halofitami (czyli roślinami słonolubnymi). Do ważnych prac w tym zakresie należą prace nad *Puccinellia distans* (1981), opracowanie występowania halofitów nad dolną Nidą (1988) oraz prace nad rozmieszczeniem halofitów na Pogórzu Karpackim (2006).

Prof. Helena Trzcińska-Tacik jest współautorką „Ekologicznych liczb wskaźnikowych roślin naczyniowych Polski” (2002, Zarzycki K. i in.), niezwykle ważnej pozycji w literaturze botanicznej, szeroko

wykorzystywanej w badaniach florystycznych i ekologicznych. Jej liczne dane florystyczne zawarte są w opracowaniach zbiorowych: w „Atlasie rozmieszczenia roślin naczyniowych w Polsce” (2001, red. Zajac A., Zajac M.) oraz w „Flora Cracoviensis Secunda” (2006, red. Zajac M. i in.) i są szeroko wykorzystywane do celów naukowych i praktycznych, szczególnie w ostatnich latach w związku z obserwowanym zanikaniem gatunków.

Była cenionym autorytetem w środowisku badaczy zajmujących się florą i roślinnością segetalną i synantropijną. Regularnie uczestniczyła w krajowych i zagranicznych konferencjach poświęconych roślinom segetalnym, popularnie nazywanym chwastami, dzieląc się swoimi badaniami i spostrzeżeniami. Bardzo często służyła pomocą udzielając konsultacji badaczom z różnych instytucji z zakresu taksonomii roślin obcego pochodzenia oraz przemian flor i roślinności towarzyszącej uprawom polnym.

Znaczenie działalności naukowej podkreślała jej przynależność do towarzystw naukowych: od 1961 r. była członkiem Polskiego Towarzystwa Botanicznego, od 1994 r. członkiem European Weed Research Society. Jej naukowy autorytet został także podkreślony w pełnieniu funkcji członka Komitetu Botaniki PAN. Była również członkiem Polskiego Towarzystwa Przyrodników im. Kopernika.

Prof. Helena Trzcńska-Tacik przywiązywała bardzo dużą uwagę do działalności społecznej i dydaktycznej. Jako cel swojej pracy w Uniwersytecie wskazała, oprócz badań naukowych, „przekazanie młodzieży zapala do poznawania przyrody i radości z tego płynącej”. Wypromowała 4 doktorów i ok. 30 magistrów. Brała udział w reformie studiów biologicznych w latach 80. XX w. Wprowadziła nowe kursy dla studentów biologii, obejmujące problematykę ekologii roślin, w szczególności zależności pomiędzy roślinami a środowiskiem. Zwracała szczególną uwagę na kształcenie w sposób praktyczny, stąd też wszystkie jej autorskie kursy zawierały ćwiczenia terenowe. Pracy dydaktycznej i popularyzatorskiej poświęcała wiele swojego czasu. Życzliwie interesowała się losami swoich podopiecznych długo po zakończeniu ich edukacji, utrzymując z nimi kontakty osobiste. Będąc opiekunem sekcji botanicznej Koła Przyrodników Studentów UJ, pomagała w organizacji i uczestniczyła w obozach naukowych sekcji botanicznej. Podczas tych obozów starała się przekazywać swoją pasję w poznawaniu roślin oraz osobistym doświadczaniu otaczającej przyrody. Nie brakowało jej nigdy siły na wycieczki przyrodnicze z nieodłączną teczką botaniczną dla dokumentowania okazów roślin. Pochylała się nad każdą rośliną,

którą zainteresowali się uczestnicy takich wypraw. Jej niestrudzenie w botanicznych poszukiwaniach, często w trudnych warunkach terenowych, wzbudzało podziw.

Dostrzegała znaczenie kształcenia przyrodniczego młodzieży szkolnej i poświęcała tej działalności dużo swojej uwagi. W latach 1988-2007 była przewodniczącą Komitetu Okręgowego Olimpiady Biologicznej dla uczniów szkół średnich. W tym czasie organizowała, często z niemałym trudem, coroczne zawody okręgowe Olimpiady Biologicznej dla uczniów szkół średnich. Dzięki swoim umiejętnościom potrafiła zaangażować wielu pracowników naukowych różnych uczelni i instytutów przyrodniczych w Krakowie w prace na rzecz Olimpiady. Organizowała warsztaty dla uczniów i nauczycieli, udzielała licznych konsultacji i wspomagała rozwój zainteresowań przyrodniczych uczniów. Osobiście przeprowadzała spotkania i rozmowy z zainteresowanymi uczniami. Brała także udział w pracach Krakowskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk i Sztuk przy Centrum Młodzieży im. Dr H. Jordana dla młodzieży szkół średnich, także konsultowała treść niektórych podręczników szkolnych.

Jej wrażliwość na problemy społeczne sprawiły, że w latach 1980-1989 była przewodniczącą Koła NSZZ „Solidarność” w Instytucie Botaniki UJ, a w latach 1991-1994 wiceprzewodniczącą Komisji Zakładowej NSZZ „Solidarność” UJ.

Za swoje zasługi została uhonorowana Nagrodą indywidualną Ministra Oświaty i Szkolnictwa Wyższego III stopnia (1967), Złotym Krzyżem Zasługi (1986), Medalem Komisji Edukacji Narodowej oraz odznaką Honoris Gratia (2013), przyznawaną za szczególne zasługi dla miasta Krakowa.

Prof. Helena Trzcńska-Tacik zmarła 16 lutego 2020 r. po długiej i ciężkiej chorobie. W pamięci wielu pozostanie jako osoba niezwykle życzliwa, wrażliwa na drugiego człowieka, oddana swojej pracy naukowej, dydaktycznej i społecznej.

Miejscem jej spoczynku jest cmentarz Rakowicki w Krakowie, kw. LXIII, rz. 3, gr. 20.

*Dr hab. Alina Stachurska-Swakoń,
Instytut Botaniki Uniwersytetu Jagiellońskiego
w Krakowie,
e-mail: alina.stachurska-swakon@uj.edu.pl*